संस्कृतम्
(309)

समय : होरात्रयम्] **[पूर्णाङ्काः – 100**

निर्देशाः – (i) अस्मिन् प्रश्नपत्रे द्वौ खण्डौ स्तः । खण्ड – क (केन्द्रिक पाठ्यक्रमः), खण्ड – ख (वैकल्पिक–I एवं वैकल्पिक–II) स्तः ।

(ii) खण्ड – क अनिवार्यः । अस्मिन् खण्डे 20 प्रश्नाः सन्ति ।

(iii) खण्ड – ख **एकः** एव वैकल्पिकः समाधेयः ।

(iv) खण्ड – क कृते 85 अङ्काः, खण्ड – ख संस्कृतं संस्कृतिश्च अथवा प्रयोजनमूलकसंस्कृतम् इति वैकल्पिकयोः केवलम् एकः एव वैकल्पिकः समाधेयः । अस्य कृते 15 अङ्काः निर्धारिताः ।

खण्ड – क
(केन्द्रिक पाठ्यक्रमः)

1 अधोलिखितेषु कस्यचिदेकस्य पाठस्य सारं षड्वाक्येषु लिखत – **6**

(क) राजते खलु कन्याकुमारी

(ख) अनन्तः ज्ञानसागरः

(ग) शल्यचिकित्साजनकः सुश्रुतः

2 अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत – **1×4=4**

अथ किंचिद्दूरंगतेषु तेषु एकस्यवर्तिका अपतत् । सः अपिखनितुम् आरभत, रूप्यमयीं भूमिम् अलभत । अहोयथेच्छं रूप्यं स्वीकुरुत । नाग्रे गन्तव्यम् ।

प्रश्नाः –

(क) दूरं गतेषु तेषु किम् अभवत् ?

(ख) सः भूमिम् खनित्वा किम् अलभत ?

(ग) तौ अग्रे गन्तुं किमर्थं न वाञ्छन्ति ?

(घ) ते कियत् रूप्यं स्वीकर्तुम् उद्यताः आसन् ?

3 अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उचितम् उत्तरं कोष्ठकात् चित्वा लिखत – 1×4=4

(क) कन्याकुमारी कस्यवधकारणात् पुण्यस्थलं जातम् ? (राक्षसस्य/बाणासुरस्य)

(ख) बकासुरस्य भक्षणाय एकदाकस्यवारः समायातः ? (ब्राह्मणस्य/शशकस्य)

(ग) कल्पनाचावलायाः विशिष्टा रुचिः कस्याम् आसीत् ? (वैमानिक्याम्/भौतिक्याम्)

(घ) मानवजीवनाय कीदृशं पर्यावरणम् अपेक्षितं भवति ? (स्वच्छम्/स्पष्टम्)

4 (क) रेखाङ्कितपदमाश्रित्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत – 1×2=2

(i) अतिलोभाभिभूतस्य चक्रं भ्रमति <u>मस्तके</u> ।

(ii) दक्षिणसमुद्रे शिलामयद्वीपे <u>विवेकानंदस्य</u> स्मारकं वर्तते ।

(ख) प्रश्नान् उत्तरत – 1×2=2

(i) सुश्रुतस्य ग्रंथस्य किं नाम अस्ति ?

(ii) 'न पुनः कदापि मांसं स्प्रक्ष्यामः' इति के प्रतिजानन्ति ?

5 एतत् कथनं कः कम्प्रति कथयति ? 2

(क) अलं सुप्तजनं प्रबोधयितुम् ? स्वयं प्रक्षालयावः ।

(ख) मर्षय भगवन्, 'अभूमिरेषा शापस्य' ।

6 अधोलिखितपद्यांशद्वयं पठित्वा प्रश्नान् उत्तरत – 2+2=4

(क) तृणानि भूमिरुदकं वाक् चतुर्थी च सूनृता ।
एतान्यपि सतां गेहे नोच्छिद्यन्ते कदाचन ॥

प्रश्नद्वयम् –

(i) सतां गेहे कति वस्तूनि न उच्छिद्यन्ते ?

(ii) सूनृता इति कस्य विशेषणपदम् ?

(ख) धनोपगूढं गगनं न तारा, न भास्करो दर्शनमभ्युपैति ।
नवैर्जनौघैर्धरणी वितृप्ता, तमोविलिप्तान दिशः प्रकाशः ॥

प्रश्नद्वयम् –

(i) गगने सूर्यस्य दर्शनं कदा न भवति ?

(ii) पृथ्वी कथं तृप्ता भवति ?

7 अधोलिखितयोः अन्वयद्वयोः रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत – 2

(क) यस्य वाङ्मनसी शुद्धे सम्यग्गुप्ते च सर्वदा ।
स वै सर्वमवाप्नोति वेदान्तोपगतं फलम् ॥

अन्वय :

यस्य वाङ्मनसी ________ सम्यक् गुप्ते च सर्वदा । स वै सर्वम् ________ फलम् अवाप्नोति ।

(ख) वहन्ति वर्षन्ति नदन्ति भान्ति, ध्यायन्ति नृत्यन्ति समाश्वसन्ति ।
नद्यो घना मत्तगजा वनान्ताः प्रियाविहीनाः शिखिनः प्लवंगाः ॥

अन्वय :

नद्यः वहन्ति, घनाः वर्षन्ति, मत्तगजाः ________ वनान्ताः भान्ति, प्रियाविहीनाः ध्यायन्ति, ________ नृत्यन्ति, प्लवंगाः समाश्वसन्ति ।

8 अधोलिखित पद्यांशद्वयस्य भावार्थयोः रिक्तस्थानानि पूरयत – 2

(क) कदर्यं दानेन जयेत् ।

भावार्थः –

कृपणताभावं ________ दत्त्वा दूरीकुर्यात् ।

(ख) अनुव्रतः पितुः पुत्रः ।

भावार्थः –

पुत्रः ________ आज्ञाकारी स्यात् ।

9 'अ' स्तम्भस्य पद्यांशं 'ब' स्तम्भेन सह मेलयत – 2

स्तम्भ–'अ'	**स्तम्भ–'ब'**
(i) दानं प्रियवाक्यसहितं	(क) विदुषा प्राज्ञमानिना
(ii) कुतस्तद्धनलुब्धानाम्	(ख) कोहन्ति करिणां कुलम्
(iii) कस्तूरी जायते कस्मात्	(ग) इतश्चेतश्च धावताम्
(iv) सचिवेनापनीतं ते	(घ) ज्ञानमगर्वं क्षमान्वितं शौर्यम्

10 'हृदयपरिवर्तनम्' इति नाटकस्य सारांशं षड्वाक्येषु लिखत – 6

सहायतायै बिन्दव दत्ताः

बिन्दवः

यक्षाः, पञ्च, ब्राह्मणवेश धारिणः, मैत्रबलराज्ञः, राज्ये, विचरन्ति ते गोपालकेन, वने, वादितं, वंशीध्वनिं, श्रृण्वन्ति, वंशीवादकः गवां समीपे, आसीत् सर्वे, अग्रेगच्छन्, गोपालकः बोधिसत्त्वस्यराज्ये निर्भीक भावं, कथयति, राजा, तेषां, इच्छानुरूपं, मांसरुधिभोजनं यच्छति सर्वे हिंसांत्यजन्ति ।

11 अधोलिखितं नाट्यांशद्वयं पठित्वा प्रश्नान् उत्तरत – 1+1=2

(क) चेटी – आर्य मैत्रेय, भट्टिनी धूता त्वां शब्दापयति ।

विदूषकः – (उपसृत्य) स्वस्ति भवत्यै, एषआगतोऽस्मि ।

धूता – आर्य, प्रतीच्छ इमाम् ।

विदूषकः – किं नु इदम् ?

धूता – आर्य मैत्रेय, अहं खलु रत्नषष्ठीव्रतम् उपोषिता आसम् । तस्य कृते प्रतीच्छ इमां रत्नमालिकाम् । (निष्क्रामति)

विदूषकः – (सहर्षम्) स्वस्ति भवत्यै गमिष्यामि प्रियवयस्यं निवेदयामि ।

चारुदत्तः – मैत्रेय, कथं चिरयसि ?

विदूषकः – एषोऽस्मि गृहाण एताम् ।

चारुदत्तः – किमेतद् ?

विदूषकः – ते सदृशदारसंग्रहस्य फलम् (रत्नावलीं दर्शयति)

प्रश्नाः

(i) भट्टिनी धूता कं शब्दापयति ?

(ii) धूता कं व्रतम् उपोषिता आसीत् ?

(ख) संविद्यमानं नास्तीतिब्रूयादस्मद्विधः कथम् ।
न दास्यामीत्यसत्यं वा विस्पष्टमपि याचितः ॥

प्रश्नाः 1×2=2

(i) 'अस्मद्विधः' इति शब्दः राज्ञः कं गुणं प्रकटयति ?

(ii) याचितः सन् दानशीलः नरः किं करोति ?

12 अधोलिखितं गद्यांशं पद्यांशं च पठित्वा उभयोः प्रदत्त प्रश्नान् उत्तरत –

(क) गद्यांशः

पर्यावरणस्य प्रथमं स्थानं भूमिः । पृथिव्यां ये पादपाः वीरुधो वनस्पतयो वा जायन्ते ते सर्वे क्षेमाय भवन्तु । यत्र तत्र निक्षिप्तानि प्लास्टिकवस्तूनि प्रदूषणं जनयन्ति । एतानि न क्षीयन्ते, न क्लिद्यन्ते न वा नश्यन्ति अपितु वनस्पतीनां प्ररोहणे बाधां जनयन्ति ।

प्रश्नाः –

(i) पर्यावरणस्य प्रथमं स्थानं किम् ? 1

(ii) क्षेमाय के भवन्तु ? 2

(iii) कानि प्रदूषणं जनयन्ति ? 2

(ख) पद्यांशः

यः स्वाध्यायमधीतेऽब्दं विधिना, नियतः शुचिः ।
तस्य नित्यं क्षरत्येतत् पयोदधि धृतं मधु ॥

प्रश्नाः –

(i) स्वाध्यायं कथं भूत्वा कुर्यात् ? 1

(ii) कियत्कालं स्थिरो भूत्वा स्वाध्यायं कुर्यात् ? 2

(iii) यः स्वाध्यायं करोति तस्मै किं–किं क्षरति ? 2

13 मञ्जूषापदसहायतया 'वर्षा-ऋतुः' इति विषयमधिकृत्य दशवाक्यानि लिखत – 1×10=10

मञ्जूषा
मेघाः, वर्षाऋतौ, चतुर्दिक्षु, जलभारं, वहन्तः, शब्दं कुर्वन्ति, मयूराः नृत्यन्ति, जगति, सर्वत्र, मेघाः वर्षन्ति, नद्यः वेगेन वहन्ति, ग्रामेषु जलौधः, दृश्यते, सूर्यस्य, दर्शनं, मेघाच्छादनेन न भवति, वनेषु, उपवनेषु च, हरीतिमा, वर्षाऋतुः ऋतूनां राज्ञी ।

14 भवान् सुरेशः । भवताम् आवासक्षेत्रे जलापूर्तिः सुष्ठुतया न भवति । तदर्थं जलापूर्ति विभागं प्रति पत्रं लिखतु । 6

15 भवान् अवनीशः । भवतः मित्रं अशोकः । प्रतिदिनं प्रातः भ्रमणस्य लाभात् अधिकृत्य भवतोः मध्ये जातं संवादं चतुर्षु वाक्येषु लिखतु । 1×4=4

16 रेखांकितपदे सन्धिच्छेदं कुरुत – 1

(क) धनोपगूढं गगनं न तारा ।

(ख) निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः ।

17 (क) रेखांकितपदे का विभक्तिः किं च मूलपदम् ? 2

मानो हि महतां धनम् ।

(ख) रेखांकितपदद्वयं लट्लकारे परिवर्त्य लिखत – 2

नूनम् इतः परं रत्नानि भविष्यन्ति ।

चक्रधरः सुखम् अनुभवन् अवदत् ।

18 कोष्ठकप्रदत्तेभ्यः शब्देभ्यः समुचितपदनिर्माणं कृत्वा रिक्तस्थानं पूरयत – 1×4=4

(क) हिमालयस्य मध्यभागे ________ सञ्चरन्ति । (घन + उचित विभक्ति)

(ख) पृथिव्यां ________ क्षेमाय एव भवन्तु । (पादप + उचित विभक्ति)

(ग) ________ अशान्तिः बहुरोगान् जनयति । (मनस् + उचित विभक्ति)

(घ) अस्माकं ________ सुखमयंशान्तिमयं च भवतु । (जीवन + उचित विभक्ति)

19 यथानिर्दिष्टं कुरुत – 1×4=4

(क) यस्य वाङ्मनसी शुद्धे । (रेखांकितस्य विग्रहं कुरुत)

(ख) अस्माभिः कदापि लोभः न कर्त्तव्यः । (अव्ययं चिनुत)

(ग) एकदा नगरवासिनः तम् अकथयन् । (कर्मवाच्ये परिवर्तनं कुरुत)

(घ) सरोवरे स्नात्वा राजा वध्यशिलायाम् उपविष्टः । (प्रत्ययं चिनुत)

20 अधोलिखितवाक्ये एकम् अव्ययम् एकम् उपसर्गं च चित्वा लिखत – 2

(क) धनं च मदाय भवति ।

(ख) निद्रां विहाय प्लवंगाः प्रबुद्धाः भवन्ति ।

खण्ड – ख

वैकल्पिक–I
(संस्कृतं संस्कृतिश्च)

21 अधोलिखितकाव्यानां तेषां लेखकैः सह मेलनं कृत्वा लिखत – **2**

'अ'	'ब'
(i) भाति मे भारतम्	(क) राजेन्द्र मिश्रः
(ii) जानकीजीवनम्	(ख) रामभद्राचार्यः
(iii) इन्दिरागांधीचरितम्	(ग) सत्यव्रतशास्त्री
(iv) श्री भार्गवराघवीयम्	(घ) रमाकान्त शुक्लः

22 अधोलिखित प्रश्नान् उत्तरत –

(क) निम्नलिखित संख्यानां कृते संस्कृत पदानि लिखत – **2**
10^2, 10^4, 10^9, 10^{11}

(ख) (i) श्रीपतिः कस्य विषयस्य ज्ञाता आसीत् ? **2**
(ii) तस्य ग्रंथस्य किं नाम अस्ति ?

(ग) 'गणितसारसंग्रहः' इति ग्रन्थः केन लिखितः ? **1**

(घ) 'जीवेम शरदः शतम्' इति कस्य शास्त्रस्य उद्देश्यमस्ति ? **2**
अस्य शास्त्रस्य सर्वप्रथमं प्रवर्तनं कः अकरोत् ?

23 संस्कृतं भारोपीयभाषापरिवारस्य कस्याः शाखायाः भाषा अस्ति ? तस्य कति रूपे स्तः ? **2**

24 (क) भारतीयसंस्कृतौ कति पुरुषार्थाः सन्ति ? के च ते ? **2**

(ख) विद्यारंभसंस्कारः शिशोः जन्मनः कस्मिन् वर्षे क्रियते ? **1**

(ग) श्रवणशक्तेः वृद्ध्यर्थं कः संस्कारः क्रियते ? **1**

वैकल्पिक–II

(प्रयोजनमूलक संस्कृतम्)

21 अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत – **1×4=4**

(क) वेदानांबोधः ________ संस्कृतेन एव भवितुं शक्यते ।

(ख) सुश्रुतसंहिता ________ ग्रन्थः अस्ति ।

(ग) ब्रह्मगुप्तः ________ निर्मितवान् ।

(घ) संस्कृतविषयेण सह उत्तीर्णः कोऽपि स्नातकः ________ पदे सैनिकक्षेत्रे नियुज्यते ।

22 अधोलिखित प्रश्नान् उत्तरत – **1×4=4**

(क) दूरदर्शनस्य 'डीडीज्ञानदर्शनम्' प्रतिसप्ताहं कति दिवसेषु संस्कृतकार्यक्रमं प्रसारयति ?

(ख) जनसंचारमाध्यमाः स्थूलतयाकतिधा विभक्तुं शक्यन्ते ?

(ग) सर्वभाषाकविसम्मेलनम् कस्मिन् अवसरे आयोज्यते ?

(घ) दूरदर्शनतः संस्कृतवार्तानां प्रथमं प्रसारणं कस्मिन् वर्षे अभवत् ?

23 (क) पत्रपत्रिकाणां प्रकाशनाय कुत्र पंजीयनम् अनिवार्यं भवति ? **1**

(ख) पत्रकारिताव्यवसाये कः प्रमुखः घटकः भवति ? **1**

24 (क) शोधपत्रिकाः केषां कृते उपयोगिन्यः भवन्ति ? **1**

(ख) पत्रपत्रिकासु विषयाणांसंयोजन क्रमः केन आधारेण भवति ? **1**

(ग) पत्रपत्रिकासु चित्राणां व्यवस्था कथं भवति ? **1**

(घ) पत्रपत्रिकाणां प्रकाशनाय केषां नियमानाम् अनुपालनम् आवश्यकं भवति ? **1**

(ङ) पत्रिकासु प्रकाशितलेखानां शीर्षकाणि कीदृशानि स्युः ? **1**